

בין הזמנים תשפ"ב

מי שבטי התורה

בס"ד

חומרת עוון חילול השם

בימים אלו שיוצאים לבין הזמנים, יכול יותר לקרות שאנשים ייכשלו חלילה בשגגה ללא ידיעתם בעוון החמור של חילול השם, ולכן מן הראוי להבהיר מעט את הדברים.

מפורסם בשם החפץ חיים ז"ל, שחילול השם נמדד לפי מה שאנשים אחרים חושבים על האדם איך הוא צריך להתנהג. ולכן אפילו שהוא יודע שאינו תלמיד חכם או צדיק וכו', אולם אם לפי מראהו, ולבושו הוא נראה שומר תו"מ, וכ"ש בן תורה - עליו להתנהג בהתאם. כלומר, נדרשת ממנו התנהגות בגדר של - לפנים משורת הדין. ולכן אפילו באותם המקרים שאין במעשיו כל איסור הלכתי, והוא צודק מצד הדין, אולם אם בגלל מעשיו יכולים אנשים אחרים לחשוב או לומר שאינו נוהג כראוי, וממילא יגרם מחמת זה בזיון לבורא ית"ש, שכך מתנהגים שומרי תו"מ, מוטלת עלינו החובה להתנהג לפנים משורת הדין, והעיקר שלא יגרם מחמתנו חילול השם.

מקור החיוב על בני תורה להתנהג לפנים משורת הדין

וראיה לכך מהגמ' ביומא (יב). שאביי אמר, שאם בא לקנות בשר בחנות ששייכת לשני שותפים, בזמן שאין שני השותפים עומדים יחד, הוא היה משלם תחילה לכל אחד מהשותפים זוו, ובהמשך כשהם היו ביחד, מברר בפניהם שלא צריך לשלם פעמיים עבור אותו בשר שקנה, ומקבל מהם עוד בשר עבור הזוו הנוסף. כי אם ישלם רק לאחד מהם, יכול השותף השני לחשוב בו כשיראהו יוצא מהחנות ולא שילם לו, שאביי ראש הישיבה הגדול, לקח בשר מבלי לשלם עבורו.

ולכאורה הרי ודאי שכל הקונים בחנות זו נוהגים לשלם רק לשותף אחד, כי אחרת במה השתבח אביי שנהג אחרת משאר האנשים. נמצא ששני השותפים מסכימים שניתן לשלם לשותף אחד בלבד, ומעיקר הדין אביי היה פטור מלשלם פעמיים, ואדרבה השותף השני שחושד בו - הוא הפושע שחושד בכשרים. למרות זאת מכיון שידע אביי שמסתכלים עליו כגדול הדור - נהג לפנים משורת הדין, כדי שלא תהיה שום אפשרות שיגרם מחמתו חילול השם, למרות שצדק ע"פ הדין, אם היה משלם רק לשותף אחד.

חילול השם - העוון החמור ביותר בתורה

ויש לדעת כי עוון חילול השם הינו חמור הרבה יותר משלושת העבירות עליהן נאמר - יהרג ואל יעבור. וראיה לכך מדוד המלך, כמבואר בגמ' בסנהדרין (יז). שאמר רב יהודה בשם רב - ביקש דוד לעבוד עבודה זרה. כלומר, להשתחוות לפסל לפני כולם כפשוטו.

הדבר קרה שלש שנים לפני מותו, כשברח מפני אבשלום בנו, שרצה להורגו ולרשת את המלוכה. ובא לקראתו חושי הארכי ואמר לדוד מלך שכמותך יעבוד עבודה זרה? וענה לו דוד יאמרו מלך שכמותי יהרגנו בנו? ופי' רש"י ז"ל חסיד שכמותי - יהרגנו בנו? ויהיו מתרעמים על מידותיו של הקב"ה, ונמצא שם שמים מתחלל בפרהסייה. לפיכך מוטב שיעבוד דוד עבודה זרה [ואז ידעו שאיננו צדיק וחסיד, וממילא -] לא יתחלל שם שמים בפרהסייה ע"כ.

ומבואר שם בגמ', שגם חושי הארכי הסכים עם דוד שצודק בעצם הדין, שעדיף לעבוד עבודה זרה, כדי שלא יגרם חלילה חילול השם

מחמתו. אלא שענה לדוד, שבנידון שלו לא יתחלל שם שמים, כי הוא אשם שלא נהג כראוי, בכך שנשא יפת תואר שהיתה גויה כשלקחה במלחמה, וממנה נולד לו בנו אבשלום. ולמרות שהתורה התירה זאת, אולם התורה בכוונה הסמיכה פרשה זו לפרשת בן סורר ומורה ללמדנו - שאלו סוג הבנים שיוולדו מאשת יפת תואר. וממילא כולם לא יאשימו את הקב"ה במרידת אבשלום, אלא את דוד בלבד.

נמצאנו למדים, שכדי שלא יתחלל שם שמים חלילה, הסכים דוד לעבוד עבודה זרה ולהשתחוות לפסל, למרות שעל מעשה זה נצטוונו - להיהרג ולא לעשות זאת. ובהבנה עמוקה יותר, ידע דוד בודאות, שאם חלילה היה משתחוה לפסל - מכאן ואילך שמו היה מוזכר לגנאי בתנ"ך ככופר בקב"ה, וממילא כל ספר תהילים - חיותם של מאות מליוני יהודיים במשך יותר משלושת אלפים שנה היה בטל מעם ישראל. ופשוט ששמו לא היה מוזכר בתפילת שמונה עשרה ובשום מקום קדוש אחר. ולמרות הכל הסכים דוד מרצונו - שהכל יעקר ויאבד מהעולם, והעיקר שלא יגרם מחמתו חילול השם, כי זהו הדבר החמור ביותר שקיים בתורת ישראל. מאחר ותכלית בריאת העולם מתומצתת בפסוק שאמר הקב"ה לנביא ישעיהו (מג, כא) "עם זו יצרתי לי - תהילתי יספרו", ולא חלילה הפוך מכך ר"ל.

גדלות המקדש שם שמים

לאור האמור נשמע מכאן, כמה גדולה היא המצוה של המקדש שמו של הקב"ה ברבים בכל אורחותיו והתנהגותו עם בני אדם. ועל אדם כזה, שאפילו אם אינו תלמיד חכם אמר הקב"ה לישעיהו הנביא (מט), "עבדי אתה - ישראל אשר בך אתפאר" כמבואר בגמ' ביומא (יב). כלומר, מי שמקדש בהתנהגותו שם שמים ברבים, זוכה שהקב"ה בעצמו מכתיר אותו - גם בזמן הזה, בתואר הנשגב - עבדי אתה, תואר שבו זכו ונכתבו בתנ"ך - אנשים בודדים בלבד כמו משה רבינו, דוד המלך, כלב בן יפונה וכו'.

לפיכך למרות שברור וידוע לכל - שכל לומדי התורה, ובפרט בחורי הישיבות, האברכים וילדיהם, וכן הבנות ואמהותיהן שלמדו במוסדות בית יעקב - הינם זהירים ומקפידים בהפלטת זהירות מיוחדת, שחלילה לא יכשלו אפילו לא בספק הקטן ביותר כשיש להם ביחס לממון הזולת. וכמו כן מפורסם הדבר, שכולם זהירים בהתנהגותם כראוי לבני ובנות מלכים - וכמותם ירבו בישראל עד בלי די. אולם לפעמים מחמת טירדה אפילו בלימוד התורה או במעשי מצוות אחרים, יכולים להסיח את דעתם מהעובדה - שהינם נמצאים במקומות נופש עם אנשים שבוחנים את התנהגותם בזוכית מגדלת, ומצפים מהם שיתנהגו לפנים משורת הדין, כמו שאביי הבין שבמעמדו הרם עליו להתנהג לפנים משורת הדין.

ונביא להלן מקרים שצריך לשים לב מראש כשמגיעים למצב זה. וזאת למרות שכל האמור להלן, אולי נפקא מיניה למקרים נדירים ביותר, ורק אצל אנשים ספורים בלבד, בכל זאת משום חומרת עוון חילול השם, כדאי להתבונן בזה.

סיבת החיוב להימנע מלקנות או מלהיות במקום שמפרסם שמחלל

שבת

בפרנסתו וכו'. ובנוסף לכך אמרו חז"ל לענין תחיית המתים, שרק אותם האנשים שתהיה להם זכות לימוד התורה יזכו - לטל חיים, ושבעזרתו יקומו בתחיית המתים שנאמר "טל אורות - טליך", כדי שלא יפסידו את מצוות לימוד התורה, והזכות לקום בתחיית המתים, אמרו חז"ל, שאם אותם אנשים שאינם לומדים תורה יאפשרו בכספם ללומדי התורה להמשיך ללמוד בנחת, וללא טרדות הפרנסה - יהיה להם חלק בעצם לימוד התורה של הנתמך על ידם, ויחשב הדבר - כאילו גם הם למדו בפועל את התורה הזאת, ויקבלו בשמים שכר על כך כלומדי תורה.

ההבדל בין סיוע לקיום מצוה, לשותפות יששכר וזבולון

והנה אדם שסייע לעני שלא היה לו תפילין או ציצית, וקנה לו אותם, ומחמת כך העני מקיים מצוות אלו. יקבל המסייע שכר שקיים מצוות צדקה, וכן שסייע ליהודי להניח תפילין, וללבוש ציצית, אולם לא יחשב בשמים כאילו גם הקונה הניח באותו זמן תפילין, כמו כן אין לו שום חלק במצוות התפילין, והציצית שקיים העני מחמתו. משא"כ בלימוד התורה חידשו השבטים, שבגלל חשיבותה הגדולה, והיות שהיא זכות החיים והקיום של כל איש יהודי בעולמו, למרות שבפועל רק יששכר לומד תורה, אולם גם מי שתומך בו כספית, ומחמתו יכול היששכר ללמוד תורה בנחת ללא טירדת הפרנסה, נחשב הדבר - כאילו גם זבולון שתמך בו למד באותו הזמן תורה, ולכן יקבל שכר בשמים כלומד תורה, וגם ילמדו אותו שם את התורה שלמד יששכר מחמתו.

ישנו הבדל מהותי בין תומך בלומדי תורה, לשותפות יששכר וזבולון

אמנם עדיין ישנו הבדל מהותי בין מי שנותן צדקה באופן כללי לאדם מסוים שלומד תורה או שנותן כסף למוסד שלומדים בו תורה כמו ישיבות, כוללים וכדומה, לבין מי שעושה שותפות עם לומד התורה שיתחלקו באופן שווה בשכר התורה, ובמקביל - ברווחים הכספיים שעושה התומך באותו הזמן בעסקיו. השותפות שבה חולקים הצדדים באופן שווה את הכל נקראת - "הסכם יששכר וזבולון" המקורית. ויש לה גדרים ומחויבויות מיוחדות מצד עצמן, ששונים במהותן מנתינת צדקה באופן כללי ללומדי התורה ומוסדות התורה. כי נתינת כסף באופן כללי - אין הדבר מחייב או יוצר כל זיקה וקשר בין לומד התורה והתורם, מלבד שהתורם קיים מצוה חשובה ויקבל על כך שכר רב בשמים, וכפי שבס"ד יתבאר להלן.

והנה חז"ל בגמרות, ובמדרשים, וכן רבותינו הראשונים מיטעו בביאור פרטי גדרי "הסכם יששכר וזבולון" באופן המעשי. ורק בדברי רבותינו האחרונים ישנם מעט פרטים על כך, כאשר רובם נאמרו ברוחב דעתם הגדולה, אבל אין הם מביאים ראיות לדבריהם מהגמ' והראשונים, ולכן ישנם הבדלים מסוימים בהכרעות בנושא זה.

כמו כן בזמן הזה מסיבות שונות, השתנו ברוב המקרים הסכמים אלו מההסכם המקורי שעשו יששכר וזבולון. אבל מאחר וגדולי ישראל לדורותיהם סמכו ידם על כך, והבינו שרק באופן הזה יסכימו בעלי המזון לעשות הסכמים אלו, לכן ודאי שגם בשמים מסכימים לכך, כדי שתתרבה התורה בישראל. וכפי צורת ההסכמים החדשים - כך נוהגים להורות בזמן הזה לעשות הלכה ולמעשה. וגם גדולי ומנהיגי ישראל עשו הסכמים אלו באופן הזה להחזקת תלמידי חכמים, וכפי שיבואר להלן בעזרת הבורא ית"ש.

גדרי הסכם יששכר וזבולון

א. ההסכם המקורי שעשו יששכר וזבולון היה, שהתנו ביניהם, שיששכר יעסוק בתורה בכל כוחו, וזבולון יעסוק במסחר ובשאר האפשרויות שיכול להתפרנס מהם. והם יתחלקו באופן שווה בתורה שלמד יששכר, ובכל הרווח הכספי שהרוויח זבולון. כלומר, שותפות שווה - בכל, כמבואר ברמ"א יו"ד (ס' רמון, א), ובש"ך שם (ס"ק ב).

ישנן חנויות למכירת מזון או לשאר צרכי האדם, קניונים, תחנות דלק או מקומות עם מתקנים מיוחדים לנופשים וכו', שמפרסמים בגלוי, ובפרט בכניסה למקום זה, שהם פתוחים גם בשבת [24/7] ר"ל. והנה אע"פ שבמקרים רבים הקונה מהם או מי שנמצא שם, אינו עובר על האיסור ההלכתי של מסייע למחלל שבת וכו', אולם ודאי שבקנייתו ממנו - הוא מחלל שם שמים ברבים, שזה חמור ביותר. כי בעל החנות מכריז ברבים, שהוא מבזה ועובר בשאט נפש על מה שכתוב בתורת ישראל, וממילא הוא מבזה את הבורא ית"ש ברבים וכו'. ואם אדם שחזותו מוכיחה עליו שהינו שומר תו"מ נכנס למקום זה, ועוד נותן לאותו מבזה את הקב"ה אפשרות להרוויח ממנו כסף - בכך הוא מחלל את שמו של הקב"ה. ולכן חובה להבדל מהם - ולא להיכנס בשום פנים ואופן למקומות אלו, גם לא לצורך קניית פריט קטן, שלא יאמרו הבעלים והנוכחים שם - התירו פרושים את הדבר.

ההנהגה הראויה שתמנע חילול השם

כמו כן צריך להקפיד לא לעקוף תור של אנשים או מכוניות שעומדים לפניו בתור, בכל מקום שהוא, ואפילו במקרים שהעוקף ממהר מאד לדרכו, ואנשים אחרים שאינם שומרי תו"מ שבאו אחריו, נהגו כלפיו שלא כשורה. כמו כן בנסיעה בתחבורה הציבורית - צריך להקפיד לשלם מיד כשעולים לאוטובוס או לרכבת, עבור כל אחד מבני המשפחה שנוסע, ולא לדחות זאת להמשך הנסיעה, אפילו אם הנהג מסכים לכך. כי שכיח שאח"כ שוכחים מכך או שנרדמים כשעייפים, ונשאר על הנוסע החוב הממוני. ובפרט אם מגיע מבקר - מתחלל שם שמים. וכך יש לנהוג בכל מקום בזהירות מיוחדת בנושא הממוני.

כמו כן, מכיון שבמקומות מסוימים נאלצים לנהל דו שיח עם אנשים שונים שאינם שומרים תו"מ, ושפתם וחשיבתם שונה לחלוטין מהמקובל בעולם התורה. לכן צריכים לדבר עמם בעדינות מרובה, ובלשון מכובדת כפי שרגילים לדבר תמיד, ולא להיגרר לשפה ולמושגי הרחוב שבהם הם משתמשים. והנה פרטנו דוגמאות בודדות בלבד, מכיון שכאמור לעיל - הדבר אינו מעשי בדרך כלל אצל בני ובנות מלכים, שעליהם נאמר "כולך יפה רעייתי - ומום אין בך".

עכ"פ מדוגמאות אלו נלמד למקרים נוספים, שעלינו מוטלת החובה להתנהג גם לפני משורת הדין, כדי שחלילה לא יגרם מחמתנו חילול שמו של הבורא ית"ש, אלא אדרבה נקדש את שמו בהתנהגותנו. ונזכה שבזכות זה, הקב"ה יתיר אותנו בתואר הנעלה - עבדי אתה, ישראל אשר בך אתפאר.

ישנו דבר נוסף הנוגע בשנה זו שנת השמיטה. שלמרות שהשנה האתרוגים הינם הפקר, ולכן מותר לקוטפם ללא תשלום. אבל היות והעצים עצמם אינם הפקר, ההיתר לקטוף הוא אך ורק בזהירות מרובה, ועם כלים מתאימים ובאופן שלא ינוקו העצים והענפים. ומי שמזיק אותם - דינו כאדם המזיק לכל דבר שחייב לשלם על ניזוק, שלפעמים מסתכם גם באלפי שקלים.

חשיבות הסכם יששכר וזבולון, ומהותו מבווא

בימי יעקב אבינו חידשו שני בניו הצדיקים - יששכר, וזבולון שנולדו מלאה אמנו, שותפות מיוחדת שאינה קיימת בשום מצוה אחרת בתורה. ויעקב אבינו, ומשה רבינו הסכימו לתוקפה של שותפות זו, והנציחו את הסכמתם בברכות שברכו את השבטים לפני מותם, בזה שהקדימו לברך את זבולון לפני יששכר, למרות שיששכר היה גדול בגיל, ובדרגתו הרוחנית מזבולון. וגם חז"ל במסכת סוטה (כא), וכן השו"ע בבית יוסף, והרמ"א יו"ד (ס' רמון, א) הביאו בשם רבינו ירוחם הסכם שותפות זה הלכה למעשה.

מהותו של הסכם זה: מכיון שישנו חיוב על כל אדם מישראל ללמוד תורה כל יום שנאמר "זהגית בו יומם ולילה", וחיוב זה חל בכל מצב בו נמצא האדם כמו עני, עשיר, חולה, בעל יסורים, אדם שטרוד

ומסתבר שהסכימו לכך גדולי ישראל, עקב מיעוט ה"זבולונים" שמוכנים לתמוך בסכום כספי גדול ביששכר, עבור יום לימוד שלם. ולכן כדי להרבות תורה, ולדאוג שיהיו יששכר רבים יותר בעולם התורה, הסכימו להקל, ולהמריץ יותר "זבולונים" לעשות הסכמים אלו לשעות ספורות ביום או לזמנים קצרים יותר. והיות והכל נעשה לשם שמים כדי להרבות תורה בישראל, ודאי שגם מהשמים מסכימים לכך. אמנם שותפותו של זבולון בתורת יששכר תהיה - בכפוף לגודל הסכום הכספי שתמך בו.

ז. חידש הגאון רבי איסר זלמן מלצר, בעל ספר אבן האזל זצוק"ל, שעשה הסכם יששכר וזבולון עם נדיב, שתרם לו את הוצאות הדפסת ספרו חלק ג' (על הלכות מכירה לרמב"ם). וכך גם עשה עם נדיב נוסף שתרם לו את הוצאות הדפסת ספרו חלק ד' (על הל' משפטים לרמב"ם). וכתב בהקדמת ספרים אלו - שהם יתחלקו באופן שווה בזכויות התורה שיהיו מחמת הלימוד בספרים אלו, כמו יששכר וזבולון וע"ש.

וממנו ניתן ללמוד, שניתן לעשות עם נדבנים הסכמי יששכר וזבולון בכל דבר שיגרום להרבות בלימוד התורה כמו קיום מבחנים, ונתינת מילגות לנבחנים - על מסכתות בש"ס או על הלכות בשו"ע וכיו"ב, שיקבל הזבולון מחצית משכר התורה של הלומדים מחמתו עבור השעות שלמדו תורה כדי להבחן במבחנים אלו. אבל במקרה זה, יש ליידע מראש גם את הלומדים על קיום הסכם זה, וכפי שיתבאר להלן בסעיף י.

ח. למרות שהתקבלה ההלכה כהכרעת הש"ך ביו"ד (ס' רנד, ס"ק ה) בשם שו"ת המב"ט, שמותר לקבל כסף מיהודי מומר או ממחלל שבת ר"ל לצורך צדקה לעניים, ועבור ביהכנ"ס, אולם כתבו האחרונים [שו"ת אג"מ יו"ד ח"ד ס' לו, ס"ק יז, ובשו"ת מנחת יצחק ח"ו ס' ק] שאין לעשות שותפות של הסכם יששכר וזבולון עם מחללי שבתות, כדי שלא יחשבו שבכך מתכפר להם עוון חילול שבת, ושאר האיסורים החמורים שעוברים, וימשיכו לחטוא ר"ל.

אמנם גם לדבריהם, עדיין נוהגים רבים שמקבלים מהם כסף באופן כללי עבור לימוד תורה הן עבור מוסדות התורה כמו ישיבות, כוללים וכו', והן עבור עזרה לת"ח יחידים, שהרי רובם ככולם בחזקת עניים, וקימ"ל כש"ך שמקבלים מהם צדקה לעניים.

כמו כן נלע"ד, שאם הבן חוזר בתשובה, ואביו רוצה להחזיקו ומתעקש שזה יהיה דווקא ע"פ הסכם יששכר וזבולון, ולא באופן כללי - ישמע הבן לאביו ויעשה עמו הסכם זה. וכך גם יש להורות במקרים הדומים לכך. וניתן להביא ראיה לכך מדברי האור החיים בפ' כי תשא (ל' א) וע"ש היטב.

ט. אדם בעל אמצעים כספיים רבים, יכול לכתחילה לעשות הסכמי יששכר וזבולון עם כמה תלמידי חכמים ובתנאי, שיספק לכל אחד מהם את צרכיו בעין יפה כפי שמקובל, באופן שלא יצטרכו להיכנס לחובות עבור ההוצאות השוטפות ויוכלו ללמוד בנחת.

י. מנהל מוסד רוחני כמו ישיבה או כולל וכיו"ב, אינו רשאי לעשות הסכמי יששכר וזבולון עם נדבנים על תורתם של הבחורים או האברכים שלומדים אצלו, ללא קבלת הסכמה מראש מכל אחד בנפרד שמסכים שיהיה לו שותף בתורתו. ולכן אם עשה הסכם כזה ללא ידיעת יששכר - ההסכם לא חל, והזבולון לא יקבל מאומה מתורת יששכר. אע"פ שלמרות זאת, קיים זבולון מצוות צדקה, והחזקת תורה, ויקבל על כך בשמים שכר רב.

יא. אמנם רשאי מנהל מוסד להתנות עם האברכים, שמי שיסכים לחתום הסכם יששכר וזבולון עם התורם - יקבל מילגה חודשית גדולה יותר ממי שלא יחתום, וכל אברך רשאי להחליט כהבנתו.

יב. מי שיש לו הכנסה כדי מחייתו כנהוג אצל משפחות אברכים, ותוספת הכסף לא תשנה אצלו את עמלו בתורה - עדיף שלא יעשה הסכם יששכר וזבולון. אמנם אם כתוצאה מהתוספת בשכר יגרם לו שילמד תורה בשעות נוספות או יוסיף לו הדבר באיכות הלימוד או

ב. למרות שלומד התורה אינו עני, אולם אם כדי שיוכל לפרנס את משפחתו כראוי, הוא זקוק לעבוד מספר שעות ביום, יכול התורם להתנות מראש עם הלומד, שלא יעבוד כלל, והוא ידאג לפרנסתו ברווח, ובשביל כך יתחלקו ביניהם באופן שווה בתורה כיששכר וזבולון. וראיה לכך מביא בשו"ת אג"מ יו"ד (ח"ד, ס' לו, ס"ק ג) מיששכר עצמו, שהרי שבטו קיבל חלק בארץ ישראל כמו שאר השבטים, ויכל לעבוד את אדמתו ולהתפרנס ממנה. אלא שזבולון אמר לו, שלא יתעסק כלל עם אדמתו, והוא יפרנסהו בכל מה שנצרך לו ולמשפחתו.

ג. הסכם יששכר וזבולון הינו - שותפות גמורה, שבו היששכר והזבולון שותפים בתורה ובשכר שיקבלו עבורה באופן שווה בעולם הזה, ובעולם הבא. ואין הסכם זה קשור כלל למצוות צדקה שמהותה - לתמוך בעניים הזקוקים לפרנסה. לפיכך אף על פי שלגבי נתינת צדקה לאדם במעמד בינוני שאינו עשיר, אמרו חז"ל שלא יתן לצדקה יותר מעשרים אחוז [חומש] מהרווחים שלו. אולם לגבי שותפות יששכר וזבולון - יכול לעשותה עם חמישים אחוז מרווחיו, כי זה עסק ושותפות אמיתית לכל דבר וענין, וכמו שותפות אחרת בעסק כלכלי, ואינה נחשבת כדבר סגולי או רוחני בלבד. המקור לכך הוא, מדברי השיטה מקובצת בכתובות (ג. ד"ה המבוב, כתב רש"י ז"ל וכו') וכן כתב בספר אהבת חסד (ח"ב, פ"ב, ס"ק ד) וע"ש.

בעשיית הסכם יששכר וזבולון - לא יפסיד יששכר מאומה משכרו
ד. כתוב בשאלות מהגאון רבם של עולם התורה והישיבות, הגר"ח מואלוזין זצוק"ל (באות 1) שעשיית הסכם יששכר וזבולון הינו לכתחילה, ומחמת זה - לא יגרע מיששכר שום דבר משכרו עבור לימוד התורה שלמד. ורק יוסיפו בשמים גם לזבולון שכר שווה בגלל שהחזיק אותו. וכן התבטא החזו"א זצוק"ל, שיש לקב"ה מספיק שכר כדי לתת לשניהם, ומבלי לגרוע זאת מיששכר. וכך גם כתב באור החיים הקדוש בספר שמות פ' כי תשא (ל' א). והוסיף הח"ח בספרו שמירת הלשון (ח"ב, שער התורה פ"ו) שאפילו אם הזבולון הוא עם הארץ, שלא יודע מאומה מהתורה, למרות זאת ילמדו אותו בשמים את התורה שלמד יששכר מחמתו.

כך שלמסקנה, עשיית הסכם יששכר וזבולון - זהו רצונו של הקב"ה כדי שיתרבה ככל היותר תורה בישראל, ושיוכל היששכר לעמול בתורה בכל כוחו מבלי טרדות, ומובטח ליששכר שמחמת הסכם זה - לא יתמעט שכרו עבור לימוד תורתו.

השינויים שנעשו במאות השנים האחרונות בהסכמי יששכר וזבולון

ה. במאות השנים האחרונות הורו גדולי ישראל, שניתן לעשות הסכם יששכר וזבולון - גם כאשר זבולון לא יתחלק באופן שווה עם יששכר בכל רווחיו הכספיים, אלא יתן ליששכר פרנסה ברווח עבורו ועבור בני משפחתו הסמוכים עליו, כדי שיוכל להקדיש את כל זמנו וכוחו ללימוד התורה בלבד.

ונלענ"ד שניתן להביא ראיה להנהגתם, מהמבואר בגמ' בסוטה (כא). שרבי יוחנן עשה הסכם כזה עם בית הנשיא שבדורו. ומסתבר מאד שהנשיא שהיה עשיר גדול - לא נתן לרבי יוחנן מחצית מרווחיו, שהיה בהם לפרנס משפחות רבות, אלא נתן לו כדי פרנסת רבי יוחנן ומשפחתו בלבד.

ו. במהלך השנים, הקלו לעשות הסכמי יששכר וזבולון גם לתקופות קצרות כמו - לשנה וכיו"ב. ובהמשך הקלו לעשות הסכמים כאלו - לשעות ספורות במשך היום כלומר, זבולון סיכם עם יששכר, שמשלם לו סכום נאה עבור שותפות בתורתו במספר שעות מוגדרות שילמד במשך היום. או שותפות בלימוד בסדר מסוים ביום כמו - שותפות בסדר א' או בסדר ב' וכדומה. ובלמוד בזמן הזה - הם יהיו שותפים בשווה כמו יששכר וזבולון.

להנשים אחרים [קובץ אגרות חזו"א, ח"א סי' מז] וכך מודפס בספר מכתבים ומאמרים לגאון רבי אליעזר מ. שך צוק"ל [ח"ג עמוד עה] וע"ש.

וזהו הנוסח בקצרה: אנחנו החתומים מטה מאשרים בחתימת ידינו שהותנה בין הרב _____ והגדבן הר"ר _____ שיהיה לשנינו חלק שווה בזכות התורה שלומד הרב _____, כעין ההסכם שעשה זבולון עם אחיו יששכר, ושמעון עם עזריה אחיו. ותמורת זאת יתן לו בלנ"ד הר"ר _____ בכל חודש סכום כסף בסך _____ למשך _____, וכן לאחר מכן כל זמן שיתרצו הצדדים להמשיכו.

בזאת באנו על החתום בתאריך _____
נאום: _____
נאום: _____

יז. למרות שזבולון עשה הסכם שותפות עם יששכר - אין הוא נפטר מחמת כך ממצוות לימוד תורה שכל יהודי מחויב בה, בכל זמן שיכול ללמוד תורה.

ההבדל המהותי שבין התמיכה הכללית בלומדי תורה, למי שיש לו הסכם יששכר וזבולון

כתב הרמב"ם בהל' דעות (פ"ו, הל' ב) מכלל מצוות העשה של "ובו תדבק" הוא, להדבק בחכמים ותלמידיהם - ולתומכם, ולהחזיק בידם ע"כ. נמצאנו למדים, שכל הנותן צדקה באופן כללי לתלמיד חכם או למוסדות התורה, מקיים בכך את המצוות: א - ובו תדבק, ב - מצוות צדקה לעניים מהודרת במיוחד, כי ת"ח עני - קודם לעני שאינו לומד תורה. (ועיין בגמ' ב"ב ת. במעשה עם רבי). ג - סיוע ללימוד תורה וקיומה בעולם. והינו מבורך בכלל הברכה "ברוך אשר יקיים את דברי התורה הזאת". [והאריך בכך הח"ח בספרו שם עולם, שער החזקת התורה פ' טו, ועוד].

את המצוות האמורות לעיל מקיים, בכל סכום כספי שנותן להחזקת התורה ולומדיה, וניתן לתת לכתחילה כספים אלו ממעשר כספים. ולכן אדם שאינו עשיר, רשאי לתת עשירית ולכל היותר עשרים אחוז [חומש] מרווחיו לצורך החזקת התורה, ואסור לו לחרוג מכך, כדי שלא יזדקק חלילה אח"כ לבריות שיפרנסו אותו.

התורם באופן כללי ללימוד התורה של יחידים או למוסדות התורה - לא נחשב לו כאילו למד תורה בזמן זה, ואינו שותף בתורה שנלמדה באותו הזמן מחמתו. אע"פ שודאי שיקבל שכר רב בשמים עבור המצוות החשובות שקיים, כפי שפורטו לעיל.

לעומת זאת מי שעושה הסכם שותפות יששכר וזבולון - דינו כשותף ממש בתורתו של יששכר, ונחשב שגם הוא למד תורה בשעה שיששכר למד, כמו כן יש לו מחויבות לספק ליששכר את כל צרכיו לתקופה שבה חל ההסכם שביניהם, כדי שיוכל ללמוד בזמן זה ללא כל טירדת הפרנסה.

והיות ויש כאן שותפות ממשית - לכן לא נחשב הדבר שזבולון נתן צדקה לעניים, אלא השקיע את כספו בעסק התורה עבור עצמו. לפיכך אין זבולון רשאי לתת ליששכר את כסף השותפות מכספי המעשר שלו, ואפילו במקרה שיששכר עני. כי מהות ההסכם ביניהם הוא - שותפות עסקית, ורווחית, שאיננה קשורה כלל להלכות צדקה. והדבר דומה לשותפות של זבולון עם יששכר העני בנכסי נדל"ן או מטלטלין, שאינו יכול להחשיב השקעה זו כצדקה לעניים, ולתת אותה מכספי המעשר, למרות שמקיים בכך מצוות "והחזקת בו" כמבואר ברמב"ם (פ"י ממעשר עני, הל' ז). ולפיכך רשאי זבולון להשקיע גם חמישים אחוז מכספו בשותפות זו, שכאמור איננה קשורה כלל להלכות צדקה, ולדיני מעשר כספים.

שהדבר יגרום לפתרון בעיות אחרות במשפחתו שהפריעו עד כה ללימודו התקין - יעשה לכתחילה הסכם יששכר וזבולון.

יג. יששכר שעשה הסכם יששכר וזבולון, אולם הסכום הכספי שקיבל מזבולון - לא מספיק לו לפרנסת משפחתו. ואין ביכולת הזבולון להוסיף לו מזון - רשאי ליששכר לעשות הסכם כזה עם זבולון נוסף, ואינו זקוק להסכמת השותף הראשון. וכל אחד מה"זבולונים" יקבל חלק מתורת יששכר בכפוף לחלק היחסי שעזר לו לפרנסתו החדשית, ובגללו לא עזב את לימוד התורה.

הסכם יששכר וזבולון מועיל רק לתורה שיששכר ילמד מכאן ואילך
יד. הסכם יששכר וזבולון ניתן לעשות - אך ורק על התורה שילמד יששכר מכאן ואילך בזכות כספו של זבולון. אולם אין שום אפשרות ליששכר למכור לזבולון או לכל אדם אחר את התורה או כל מצווה אחרת שקיים, בעבור כסף. ואפילו אם יעשה על כך שטר מכירה - לא יהיה לו שום תוקף הלכתי ומעשי. כלומר, זבולון לא קנה ממנו מאומה, ולעומת זאת יששכר איבד את מה שהיה לו. כי במכירתו הוכיח - שמזלזל ואינו מחשיב את לימוד התורה שלו.

המקור לכך הוא מהגמ' בסוטה (כא). לגבי אחיו של הלל הנשיא, שלא יכל לקנות את התורה שהלל למד בימי עוניו, ולא סייע בעדו באותה תקופה. וכן גם פסק הרמ"א יו"ד (סי' רמ"א). וכן כתב בשו"ת מהר"ם אלשקר (סי' קא) בשם רב האי גאון וציינו הגרע"א שם על השו"ע, ותוכנו הובא בשו"ע עם רע"א השלם, וע"ש בדבריו.

ביאור מכירת הצדיקים את שכר מצוותם לאחרים

טו. כתוב בספרי קורות חייהם של צדיקים מופלגים מדורות קודמים, שמכרו את שכרם בעולם הבא או את שכרם מקיים מצווה מסוימת וכו'. והנה אפילו אם הסיפורים הללו או חלקם נכונים - עדיין ישנו הבדל מהותי בין דברי רב האי גאון למקרים אלו.

רב האי גאון אסר על מקיים מצוות או לומד תורה וכו' למכור את שכר קיום מצוותו או למכור את חלקו בעוה"ב תמורת קבלת כסף או קבלת טובת הנאה אחרת - עבור עצמו. כי בכך הוא מראה זלזול וחוסר החשבה במצוות שקיים, וממילא מכירתו - אע"פ שלא חלה, אולם המוכר יפסיד את שכר מצוותיו בעוה"ב. משא"כ אותם הצדיקים עשו זאת אך ורק - לצורך הקב"ה, ולהרבות כבוד שמים. ואדרבה, דווקא בגלל שהחשיבו והעריכו מאד את המצוות שקיימו, היו מוכנים למען הבורא ית"ש, לתת אפילו את זה לצורך קירוב יהודיים שהתרחקו משמירת המצוות או שרצו לחטוא בחטאים חמורים אחרים, ונתנו להם במתנה את חלקם בעוה"ב, כדי שהחוטאים יחזרו מעתה בתשובה, וישמרו תורה ומצוות. או שמכרו זאת לעשירים כדי שיבנו מכספם מקוה טהרה בעירם, שבלי המקוה נכשלים רבים בעוון כרת ר"ל. ועשו זאת רק במקרים שלא היתה להם אפשרות אחרת להשיג כסף לצורך כך. או שעשו זאת להשגת כסף מעשירים להצלת חיי יהודים שנשבו ע"י הגויים, או לצורך קניית אתרוג כשלא היה ניתן להשיג במקומם בשום אופן אתרוג כשר באותה שנה וכדומה.

נמצא שאדרבה אותם הצדיקים קיימו במכירתם בשלימות - את המצווה של "ואהבת את ה' אלוהיך - בכל לבבך, ובכל נפשך, ובכל מאודך". דהיינו, שנתנו והקריבו למען הבורא ית"ש את כל נפשם, ומאודם, וכל מה שהיה להם בחייהם, ועבורו עמלו כל חייהם במסירות נפש עילאית.

טז. הסכם יששכר וזבולון - לא צריך לכותבו, ולא צריך לעשות קנין על כך, ומספיק ששני הצדדים התנו על כך בפיהם באופן ברור. אמנם רובם נהגו לעשות הסכם זה בכתב, וכך גם כתב החזו"א הסכם כזה

העלון יוצא לע"נ: הר"ר חיים יצחק ז"ל בהר"ר צבי הי"ד, ומרת נחמה בת הר"ר יחיאל הלוי ע"ה